

УДК 378.046-21.68 : 373.3/373.5-051

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ ПЕРЕХОДУ УЧНІВ ВІД ПОЧАТКОВОЇ ДО ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

В.О.Гусєва

Анотація. У статті проаналізовано зарубіжний досвід і визначено шляхи подолання проблеми забезпечення наступності навчання між початковою та основною школами.

Ключові слова: наступність навчання, початкові класи, основна школа.

Аннотация. В статье проанализирован зарубежный опыт и определены пути преодоления проблемы обеспечения преемственности обучения между начальной и основной школами.

Ключевые слова: преемственность обучения, начальные классы, основная школа.

Summary. In the article foreign experience is analysed and the ways of overcoming of problem of providing of teaching succession are certain between initial and basic schools.

Keywords: teaching succession, initial classes, basic school.

Постановка проблеми. Принцип наступності, послідовності й систематичності навчання обумовлений об'єктивно існуючими етапами пізнання, взаємозв'язком чуттєвого й логічного, раціонального й іраціонального, свідомого і несвідомого. Наступність стосується змісту навчання, його форм і способів, стратегій і тактик взаємодії суб'єктів у навчальному процесі, особистісних новоутворень учнів. Вона дозволяє об'єднати та вибудувати в ієрархічну систему окремі навчальні ситуації в єдиний цілісний навчальний процес поступового освоєння закономірних зв'язків і відношень між предметами та явищами світу. Тому проблема забезпечення наступності є завжди актуальною на всіх етапах навчання.

Аналіз наявних досліджень проблеми. Проблема наступності у навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є однією з актуальних у педагогічній теорії та практичній діяльності сучасної неперервної освіти. Дослідження Л.А.Венгера, О.В.Запорожця, Г.С.Костюка, М.М.Поддякова та ін. обґрунтовують створення психологічної теорії розвитку дошкільника, необхідність визначення етапу його підготовки до шкільного навчання, а також формування психологічної готовності до навчання у початковій школі.

Невирішені аспекти проблеми. Проте не менш гострою і важливою є проблема наступності між початковою та середньою школою, тобто між четвертим і п'ятим класами. Ця проблема, як показують дослідження російських науковців (Н.М.Атласкіна, О.С.Дубрикова, Н.Ю.Кадашнікова, Л.Є.Родіонова та ін.), є досить гострою для сучасного суспільства, але на теренах України її вирішенню ще не приділено достатньо уваги. Крім того, незважаючи на окремі спроби науковців пострадянського простору розв'язати проблему забезпечення наступності вивчення окремих шкільних предметів, зокрема: математики (А.А.Богданов, А.В.Бровичева, О.Е.Городніченко), історико-суспільствознавчих дисциплін (Д.Д.Данілов), залишаються недослідженими питання визначення шляхів подолання проблеми забезпечення наступності між початковою та основною школами.

Мета статті – проаналізувати зарубіжний досвід з визначення шляхів подолання проблеми забезпечення наступності між початковою та основною школами.

Виклад основного матеріалу дослідження. За свідченням психологів, у цьому віці, у зв'язку з початком етапу статевого дозрівання, відбуваються зміни у пізнавальній сфері молодших підлітків: уповільнюється темп їхньої діяльності; виконання певних видів робіт потребує більше часу. Діти частіше відволікаються, можуть бути роздратованими, неуважними, неадекватно реагувати на зауваження тощо. Це може спричинити зниження рівня навчальних досягнень, втрату мотивації до навчання, породжувати конфліктні ситуації між однолітками та дорослими.

Нової якості у п'ятикласників набувають стосунки з однолітками. Діти хочуть почувати себе

частиною цілого колективу, жити з ними спільним життям, бути визнаними друзями. Спілкування з друзями стає самостійною діяльністю. Вона існує, з одного боку, як вчинки підлітків стосовно один одного, а з іншого – у формі осмислення вчинків однолітків і стосунків із ними і має значення для формування уявлення про себе. Ця сфера життя і спілкування стає для підлітків надзвичайно важливою і особистісно значущою. Водночас, досить часто у школярів цієї групи проявляються так звані «почуття дорослості»: діти потребують поваги та самостійності, серйозного та довірливого ставлення до них дорослого. А якщо основна школа не пропонує учням засобів самореалізації їхніх почуттів дорослості, то в підлітків формується установка на вчительську несправедливість і необ'єктивність.

Результат тієї чи іншої діяльності для молодшого підлітка досить часто є другорядним, а на перше місце виходить сам задум. Тому, якщо вчитель не стимулює ініціативу, самостійність, дитячу творчість, а лише «контролює» результати навчальної діяльності, то таке навчання втрачає для підлітка привабливість і актуальність. З огляду на це, необхідний зв'язок програм, методів і форм навчання у початковій та основній школі. Однак структура навчально-виховного процесу має свою специфіку в початковій школі та 5 класі. Учителі з конкретних предметів повинні враховувати, що всі ці особливості є об'єктивними, але й минуцими. Щоб знайти оптимальні форми та методи взаємодії, вчителі, які працюватимуть у 5-х класах, мають ознайомитися з навчальними програмами для початкової школи, методикою роботи з дітьми вчителя початкової школи, від якого клас переходить в основну.

Тож у контексті досліджуваної проблеми вважаємо за доцільне зосередити увагу саме на наступності у навчанні, яка забезпечує можливість переходу від початкової до середньої освіти. Наступність між початковою та основною школами забезпечує подальше становлення особистості, розвиток її творчих якостей і здібностей, які дитина здобула в молодших класах.

На теренах пострадянських держав найбільш плідно у розв'язанні проблем наступності між початковою та середньою школами працюють науковці Російської Федерації. Причини виникнення проблем під час переходу від початкової до середньої ланки навчання російські науковці вбачають такі:

- неповнота або відсутність даних про випускників початкової школи;
- недостатнє вивчення вчителями основної ланки даних про випускників початкової школи, їхні можливості;
- невідповідність оцінок випускників початкової школи реальним результатам навчання;
- невідповідність вчителів до роботи з дітьми молодшого шкільного віку;
- неадаптивність методики викладання до можливостей дітей даного віку;
- стрибкоподібний перехід до нових порівняно з початковою школою методів навчання;
- неузгодженість у змісті навчальних курсів початкової і середньої школи;
- нерозуміння учнями навчального матеріалу внаслідок його суперечності з раніше вивченим у початковій школі;
- неузгодженість у складності змісту освітніх програм;
- невідповідність до сприйняття ускладненого змісту навчальних курсів у 5-му класі;
- нездатність учнів справитися із збільшеним обсягом домашнього завдання;
- нездатність учнів адаптуватися до різних вимог учителів-предметників;
- неволодіння методикою активізації навчально-пізнавальної діяльності п'ятикласників;
- відсутність диференційованого дидактичного матеріалу для організації самостійної роботи учнів;
- погана організація самостійної роботи учнів на заняттях у початковій школі;
- низька сформованість загальнонавчальних умінь і навичок випускників класів початкової школи [1; 2].

Окрім вказаних причин, є ще одна – недостатня психологічна готовність учнів до переходу в 5 клас. Під психологічною підготовкою розуміється стійка або тимчасова активізація здібностей осіб у діяльності в певних умовах. Психологічна готовність учнів визначається тією системою вимог, які школи другого ступеня висувають до них. Пов'язані вони, як показують дослідження психологів (Б.Г.Ананьєв, О.Н.Леонт'єв, Д.Б.Ельконін), із зміною соціальної позиції учня, а також із специфікою навчальної діяльності в основній школі.

Формування психологічної готовності учнів залежить від взаємодії двох суміжних ступенів освіти. Йдеться про психолого-педагогічну наступність у роботі вчителів початкових класів і вчителів-предметників. Орієнтація вчителя на розвиток особистості учня, на формування в нього психологічної готовності до переходу в основну школу є найважливішим аспектом професійної педагогічної діяльності. Особливої актуальності при цьому набуває педагогічний принцип опори на кращі тенденції в розвитку дитини. Щоб зусилля педагогів були конструктивними й сприяли прогресу особистості вихованців, учителів початкових класів і вчителів-предметників необхідно озброїти знаннями логіки розвитку психіки людини, яка росте, навчити розуміти труднощі, що переживаються дітьми. Це

дозволить будувати процес навчання та виховання як єдиний і неперервний.

У дисертації О.В.Аверіна розширені уявлення про особливості шкільної адаптації учнів п'ятих класів з урахуванням типу програми навчання в початковій школі і підтверджено значення інноваційних систем навчання у формуванні адаптаційних можливостей учнів. Зафіксовано, що учні, які навчалися за системою Л.В.Занкова, адаптуються до навчання в п'ятому класі ефективніше, ніж учні, які навчалися за традиційною системою. Це означає, що вчителі початкових класів мають керуватись хоча б основними принципами розвивального навчання, зокрема:

1. Навчання на високому рівні складності. Учитель має орієнтуватися в роботі не на зону актуального розвитку дитини, а на зону її найближчого розвитку. Потрібно дотримувати міру складності, інакше дитина може втратити інтерес до учіння, навчання перестане приносити їй радість подолання, позитивні емоції.

2. Провідна роль теоретичних знань. Учень насамперед повинен вивчити явище, осмислити поняття, встановити їх зв'язки. Це допоможе уникнути багатьох помилок. Тільки потім варто приступати до формування навичок і тоді воно забере менше часу і буде ефективнішим.

3. Швидкий темп навчання. Цей принцип пропонує не поспіх на уроці, а відмову від багатократного повторення легкого матеріалу, дає можливість для глибшого вивчення матеріалу, для виявлення більшої кількості його зв'язків і сторін.

4. Принцип усвідомлення школярами процесу учіння. Цей принцип означає те, що учень має усвідомлювати, як, за рахунок чого навчальна діяльність приводить до нових знань. Об'єктом спостереження має стати сам процес пізнання.

5. Учитель має здійснювати роботу над загальним розвитком усіх учнів класу, в тому числі і слабких. Діти знаходяться на різних рівнях розвитку. І не можна підганяти розвиток учнів під одну середню мірку. Потрібно прагнути до того, щоб розкрилися можливості кожної дитини, яскраво виразилася її індивідуальність. Тобто прагнути до просування кожного учня за його власною шкалою розвитку.

У дисертації Н.М.Атласкіної доведено, що забезпечення наступності навчання під час переходу учнів з початкової в основну школу стане ефективнішим, якщо буде:

1) досягнуте методологічно обгрунтоване використання основних положень управління:

- вибір результатуючої ознаки навчання і критеріїв для його оцінювання;

- виявлення природи допущених помилок у забезпеченні наступності навчання;

- забезпечення проблемного характеру моніторингу та його спрямованості на виділення головних завдань;

- реалізація зворотного зв'язку на діагностико-технологічному рівні;

- підвищена ефективність виконання діагностичних процедур;

- підвищена дослідницька культура керівників управліннь освіти, шкіл і педагогів;

2) посилена технологічність навчання:

- створення банку педтехнологій (для вдосконалення загальнонавчальних умінь, їх збереження, для забезпечення розуміння, засвоєння та застосування знань, для посилення виховної роботи й управління педагогічним процесом і ін.);

- обгрунтування їх вибору на діагностичній основі;

- забезпечення матеріального стимулювання праці педагогів [2].

Отже, педагогічні та психологічні дослідження, проведені в багатьох країнах, показують, що перехід до п'ятого класу є важливим етапом у житті дітей. Змінюється ситуація навчання, розширюється обсяг навчального матеріалу, з'являються вчителі-предметники. Це, безперечно, складний і відповідальний період, коли ефективність адаптації до нових умов навчальної діяльності залежить від наявної мотивації, ставлення до школи, рівня соціальної компетентності. Тому тема наступності між початковою і середньою ланками загальноосвітньої школи завжди була і залишається актуальною. Це те питання, яке потребує вдумливого та серйозного аналізу. Практика показує: учні приходять до 5 класу не зовсім підготовлені, виникає багато непорозумінь і проблем, які часто так і не вдається розв'язати. Забезпечення такої наступності та реалізація заходів, спрямованих на адаптацію дітей до основної школи, є важливою передумовою успішного навчання школярів у 5 класі. Для розв'язання цих завдань необхідно враховувати психологічні особливості 10-11-річних школярів, рівень пізнавальної діяльності, з яким діти прийшли до 5 класу; проаналізувати проблеми, з якими учні стикаються в адаптаційний період, і виробити шляхи їх подолання.

Умовою успішної адаптації випускників початкової школи до навчання у 5 класі є також забезпечення можливості формування в них уміння робити усвідомлений вибір. На відміну від початкової школи, де варіативність освіти задається ззовні (батьки, школа, вчитель має право вибору

прийомів навчання), у підлітковому віці необхідно навчити дитину обирати додаткові предмети, форми позакласного навчання, пізніше – готуватися до вибору профілю навчання у старшій школі. Успішність самореалізації підлітків тісно пов'язана з мікрокліматом в учнівському колективі. Важливо, щоб вчителі предметники створили ситуації, які давали б змогу підлітку проявити ініціативу, мати право на помилку, на власну думку, брати участь у спільній діяльності, працювати в умовах альтернативи, вибору, створювати демократичну, неавторитарну атмосферу навчання.

Подоланню труднощів періоду адаптації учнів 5 класів до навчання в основній школі може сприяти цілеспрямована координація дій учителів, їх професіоналізму й досвіду. Організаційними формами роботи щодо підготовки педагогів, які працюють у п'ятих класах, можуть бути:

- спеціальні курси та семінари підвищення кваліфікації для вчителів, які працюють у 5-х класах;
- проведення спеціальних тренінгів з проблем наступності навчання;
- система відкритих уроків, на яких самі педагоги відстежують динаміку форм і методів навчання учнів упродовж 1-5-х класів;
- організація різнорівневого співробітництва дітей 1-5-х класів з активною участю вчителів початкової та основної школи;
- використання інформаційних ресурсів і технологій для організації різноманітних форм взаємодії дорослих і дітей з метою розв'язання особистісно значущих проблем молодших підлітків.

Проблема переходу від початкової школи до середньої є гострою і в багатьох країнах Європи [www.pri-sec-co.eu]. Група університетів та інститутів післядипломної освіти Іспанії, Німеччини, Швеції, Франції, Угорщини та Швейцарії вивчають і аналізують цю проблему в своїх країнах і розробляють матеріали, які б полегшили цей перехід [Rado]. Серед проблем переходу між згаданими двома освітніми рівнями науковці різних країн називають такі:

- різні підходи до підготовки вчителів початкової та старшої школи;
- низький рівень знань учителів про психологічні та фізіологічні особливості учнів у початкових і середніх класах;
- недостатня наступність у шкільних підручниках;
- відсутність співпраці вчителів початкових і середніх класів;
- відсутність спілкування та тематичних зустрічей між учнями початкових і середніх класів.

Науковці різних країн Європи вказують на те, що вчителі часто не знають вимог до наступного рівня досягнень учнів і погоджуються, що для вдосконалення методики викладання в початковій та середній школах необхідні методичні зустрічі вчителів цих ланок шкіл [3]. Серед кроків, спрямованих на розв'язання вказаних проблем переходу від початкової до середньої ланки освіти, які можуть бути здійснені в системі післядипломної освіти, пропонуються такі:

- включити в плани курсів лекції з психології відомості про психологічні та вікові особливості розвитку учнів молодшого та середнього шкільного віку;
- започаткувати творчі групи вчителів початкових класів і тих учителів середніх класів, які в наступному році будуть викладати в цих класах;
- вчителям початкових класів і вчителям-предметникам розробляти спільні уроки, їх проведення та аналіз;
- по закінченню початкової школи проводити моніторинг якості знань учнів з різних предметів;
- організовувати відвідування вчителями початкової школи своїх колишніх випускників у п'ятому класі для надання допомоги вчителям середніх класів з адаптації учнів до нових умов навчання;
- проводити регулярні спільні методичні засідання вчителів початкових і середніх класів з проблем адаптації учнів і наступності навчання;
- здійснювати діагностику ефективності проведеної роботи шляхом контрольних зрізів знань учнів і психологічного тестування [4].

Вважаємо, що такі напрями подолання проблем переходу учнів від початкової до основної школи варто розробляти й на теренах України, чому й плануємо присвятити подальші дослідження.

Література

1. Аверин А. В. Влияние типа обучения в начальных классах на школьную адаптацию учащихся пятых классов : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Аверин Александр Викторович; Ярославль, 2005. – 177 с.
2. Атласкина Н. Н. Диагностико-технологическое обеспечение преемственности обучения учащихся начальных и пятых классов : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Атласкина Надежда Николаевна; Йошкар-Ола, 2000 – 180 с.
3. Rado P. Transition in Education /Peter Rado. – Budapest: Institute for Educational Policy, 2001. – 63 p.
4. Radó Péter: The development of educational sector strategies in Hungary, in the FYR Macedonia and in the Czech Republic. Report for the Education Forum, Yugoslavia, 2000.